

Ercan TURAN

Yargıtay 10. Hukuk Dairesi Tetkik Hakimi

5510 Sayılı Yasa'nın 56/son Maddesindeki Düzenlemenin, Anayasal Eşitlik ve Özel Yaşama Saygı İlkeleri Yönünden Değerlendirilmesi

A- Konuya İlişkin Düzenlemeler

5510 sayılı Yasa'nın 56. maddesi, "Ölen sigortalının hak sahiplerinden;

a) Kendisinden aylık bağlanacak sigortalıyı veya gelir ya da aylık bağlanmış olan sigortalıyı kasten öldürdüğü veya öldürmeye teşebbüs ettiği veya bu Kanun gereğince sürekli iş göremez hale veya malûl duruma getirdiği,

b) Kendisinden aylık bağlanacak sigortalıya veya gelir ya da aylık bağlanmamış olan sigortalıya veya hak sahibine karşı ağır bir suç işlediği veya bunlara karşı aile hukukundan doğan yükümlülüklerini önemli ölçüde yerine getirmemesi nedeniyle ölüme bağlı bir tasarrufla mirasçılıktan çıkarıldıkları,

hususunda kesinleşmiş yargı kararı bulunan kişilere gelir veya aylık ödenmez. Ödenmiş bulunan gelir ve aylıklar, 96 ncı madde hükümlerine göre geri alınır.

Eşinden boşandığı halde, boşandığı eşiyile fiilen birlikte yaşadığı belirlenen eş ve çocukların, bağlanmış olan gelir ve aylıkları kesilir.

Bu kişilere ödenmiş olan tutarlar, 96 ncı madde hükümlerine göre geri alınır." düzenlemesini içermektedir. Madde geneli, sosyal güvenliği salt çalışanın geleceği konusunda güvence sağlayan, birlikte yaşayanların katkılarını yadsıyan bir yaklaşım içermekle birlikte, irdeleme son fıkraya çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Hak sahiplerine bağlanan gelir ve aylıkların kesilmesi konusu, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Tasarısı'nın 48. maddesinde inceleme konusu hüküm yer almaksızın düzenlenmişken; Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu tarafından kabul edilen metnin 56. maddesinde, "Ölüm geliri veya aylığı bağlanması için eşinden boşandığı belirlenen eş ve çocuklara, bağlanmış olan gelir ve aylıklar kesilir. Bu kişilere ödenmiş olan tutarlar 96 ncı madde hükümlerine göre geri alınır." düzenlemesi getirilmiş; Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından ise "Eşinden boşandığı halde, boşandığı eşiyile fiilen birlikte yaşadığı belirlenen eş ve çocukların, bağlanmış olan gelir ve aylıkları kesilir. Bu kişilere ödenmiş olan tu-

Herkes özel hayatına, aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

tarlar 96 ncı madde hükümlerine göre geri alınır.” düzenlemesi öngörülmüştür. Düzenlemenin gerekçesi ise, hakkın kötüye kullanımının önlenmesi olarak belirtilmiştir. Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliği'nin 78/ç maddesinin 8. bendindeki uygulamaya ilişkin kuralda ise, gelir ve aylığın devamı koşulları arasında “Eş ve kız çocuklarından eşinden boşandığı halde, boşandığı eşle fiilen birlikte yaşamadığı,” olgusunun varlığı aranmıştır.

Anayasa'nın, “Kanun Önünde Eşitlik” başlıklı 10. maddesinde “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

Çocuklar, yaşlılar, özürllüleri, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.” düzenlemesine yer verilirken; “Özel Hayatın Gizliliği” başlıklı 20. maddesinde ise, “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kağıtları ve

eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hakimın onayına sunulur. Hakim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.” kuralı yer almaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilgili maddeleri, “Madde 8 - Özel hayatın ve aile hayatının korunması

1. Herkes özel hayatına, aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir.

Madde 14 - Ayrımcılık yasağı

Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.” düzenlemelerini içermektedir.

B- Aylık ve Gelir Kesme Nedeni Olarak “Fiilen Birlikte” Yaşama Kavramı

“Eylemli, edimsel, gerçekten yapılan” anlamını içeren kavrama bağlanan, boşanılan eşle birlikte yaşama olgusu, yasal evliliğin gereklerine uygun bir eylemli yaşamın varlığını zo-

Mutlak eşitlikten kastedilen şey, kişilerin kişisel ve özel durumlarına bakılmaksızın, kanunların herkese eşit olarak uygulanmasıdır.

runlu kılmakta olup; aylık veya gelirin kesilebilmesi de, bu olgunun varlığının, yetkili makamlarca belirlenebilmesi koşuluna bağlı bulunmaktadır.

Yasal düzenlemenin oluşumu sürecindeki, hakkın kötüye kullanımını önleme gerekçesi de, boşanmanın salt aylık almaya yönelik bir işlem olarak gerçekleştirildiği, bunun dışında evlilik yaşamının diğer gereklerinin sürdürüldüğü durumların önlenmesinin amaçlandığını ortaya koymaktadır.

Aylık ve gelir almaya engel oluşturan evlilik halinin, muvazaalı boşanma yoluyla ortadan kaldırıldığı durumlarda, aylık veya gelir elde edilmesini önlemeye yönelik ve temelde meşru görünen bir amaç taşıyan düzenleme gereğince işlem yapılabilmesi; Yasanın aradığı aylık veya gelirin kesilip, geri alınmasına ilişkin koşulun belirlenmesini; bu kapsamda, yukarıda belirtilen nitelikteki fiilen birlikte yaşama durumunun ortaya konulmasını zorunlu kılmaktadır. Böylece bir yaşam tarzının, ilişkinin tarafları dışındaki kişi veya kurumlar tarafından belirlenmesi, aşağıdaki açıklamalardan öteye, olanaksız bulunduğu gibi; bu tür bir araştırma, aylık veya gelir almakta olan kişinin özel yaşamına müdahale gereğini de ortaya çıkardığından, anılan düzenlemenin AİHS ve Anayasa'da öngörülen niteliklere uygun bir yasa hükmü olup olmadığının irdelenmesi gereği doğmaktadır.

AİHS'nin 8. maddesi, özel yaşama kamu otoritesi tarafından müdahale edilebilmesini, "ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu olan ölçüde" yasayla öngörülmüş düzenleme koşuluna bağlamaktadır. Anayasa'nın 20. maddesi ise, müdahale gerekçeleri arasında ülkenin ekonomik refahı kavramına yer vermeyerek daha katı bir düzenleme öngörmüş bulunmaktadır.

Gelir veya aylığın kesilmesinde, boşanılan eşle birlikte yaşama koşulunun öngörülmüş olmasına karşın; boşanılan eş dışındaki kişilerle aynı nitelikteki birlikteliklerin veya aylık ya da gelirin kesilmemesi için evlenmekten kaçınma halinin sorun edilmemiş olması ise, düzenlemenin eşitlik kavramı yönünden de irdelenmesini zorunlu kılmaktadır.

C- Düzenlemenin Eşitlik İlkesi Yönünden Değerlendirilmesi

Anayasa'da, devlet yönetimine egemen ilkelere arasında yer verilen, hukuk devletinin vazgeçilmez unsurları arasında yer alan eşitlik ilkesi; devlet organlarına, idare makamlarına, kanun koyucuya ve kanun uygulayıcılarına hitap etmektedir.

Eşitlik ilkesinin iki çeşidi vardır.

1. Mutlak Eşitlik-Mutlak eşitlikten kastedilen şey, kişilerin kişisel ve özel durumlarına bakılmaksızın, kanunların herkese eşit olarak uygulanmasıdır. Kanımızca, Anayasa'nın 10. maddesinin ilk fıkrasında yer alan "herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." hükmü, bu konularda mutlak eşitliği emretmektedir. Yani, hangi düşüncelerle olursa olsun, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri bakımlardan kişiler arasında ayırım yapılamaz. Keza 10. maddenin ikinci fıkrasında yer alan "hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz." hükmü de böyle bir "mutlak eşitlik" hükmüdür.

2. Nispi Eşitlik-Nispi eşitlikten kastedilen şey ise, aynı durumda bulunan kişilerin aynı işleme tabi tutulmasıdır. Bu şu anlama gelir ki, farklı durumlarda bulunan kişiler, farklı işlemlere tabi tutulabilirler. Diğer bir ifadeyle, nispi eşitlik anlayışına göre, eşit olmayanlara farklı kuralların uygulanması eşitlik ilkesine aykırı değildir. Bu ilkeye göre, kişinin hakları ve ödevleri, yetkileri ve sorumlulukları, durumu ve yaptığı işe göre değerlendirilebilecektir...¹

Anayasa Mahkemesi'nin konuya ilişkin kararlarındaki irdellemelerde de, Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesinin, eylemli değil hukuksal eşitliği öngördüğü; eşitlik ilke-

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, fiili müdahale durumunun kanıtlanmadığı ancak buna olanak veren yasal düzenlemenin bulunduğu durumları dahi özel yaşama müdahale olarak nitelendirmiştir.

sinin, aynı durumda bulunan kişilerin yasalarca aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak ve kişilere yasalar karşısında ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemeyi amaçladığı; bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak yasa karşısında eşitliğin ihlâlinin yasaklandığı, öğretilerdeki yaklaşıma koşut ilkelerle ortaya konulmuştur.²

Eşitlik ilkesinin AİHS'nin 14. maddesinde karşılığını bulan düzenlemeyle, "...ayırımın, 'objektif ve makul bir nedenden mahrum bulunması', yani 'meşru bir amaca yönelik olmaması' ve 'güdülen amaçla kullanılan araç arasında makul bir ölçülülük ilişkisine' sahip..."³ olunmaması hali yasaklanmıştır.

"14. madde, pozitif (hak ya da özgürlükten yararlanma) ayırım yasağı yanında, negatif (hak ya da özgürlüğün kısıtlanması) ayırım yasağını da içermektedir. Başka bir deyişle, hak ve özgürlük, örneğin 8 ila 11. maddelerin ikinci fıkraları uyarınca kısıtlanırken de, benzer durumdaki birey yahut gruplar arasında objektif ve makul olmayan bir farklılığa yer verilmeyecektir."⁴

AİHM'nin, 14. madde uygulamasına ilişkin kararları incelendiğinde; belirsiz ve kötüye kullanmaya elverişli olan ulusal düzenleme ve uygulama alanlarının, AİHS hükümleriyle AİHM kararlarına uygun hale getirilmesi öngörülmüş; "Nitekim AİHM, 24.9.1992 tarihli Avusturya'ya karşı Herczegfalvy kararında, haberleşmeye saygı hakkına müdahalenin "hukuken öngörülebilir" olması, yani müdahalenin ulusal hukukta bir dayanağının bulunması, söz konusu kurala ilgili tarafından ulaşılabilir ve ilgili kişiye uygulanması durumunda sonuçlarının önceden bilinebilir olması ve iç hukukta dayanak olarak gösterilen düzenlemelerin takdir yetkisinin sı-

nırlarını ve alanını yeterli açıklıkta ortaya koyması gerektiğini açıkça vurgulamıştır."⁵

5510 sayılı Yasa'nın inceleme konusu hükmü, Anayasa ve AİHS'nin eşitlik konusundaki yaklaşımına ilişkin ilkeler çerçevesinde değerlendirildiğinde; aylık almakta olan kız çocuklarının aylıklarının kesilip kesilmeyeceği konusunda, salt birlikte yaşadıkları kişinin ölçüt alınması yoluyla bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Böylesi bir ayırımın, Anayasa ve Sözleşme hükümlerinde öngörülen meşru bir amaç olarak algılanması olanağı bulunmamaktadır.

Evlilik dışı yaşamın yasal engelle karşılaşmadığı bir yasal sistemde, hukuka aykırı bulunmayan boşandığı eşle birlikte yaşama durumu ağır bir yaptırıma tabi tutulmuş; aynı konumda ancak boşandığı eş dışındaki kişilerle yaşayıp, aylığın kesilmemesi için resmi evlilik işleminden kaçınan haksahipleri için herhangi bir olumsuzluk öngörülmemiştir. Yasal düzenlemenin, aynı hukuksal durumda bulunanlar arasında ayırım yapılmamasını öngören nispi eşitlik ilkesi yanında, yaşam tarzını esas alan bir düzenleme içermesi nedeniyle, mutlak eşitlik kuralına da aykırı olduğu kanısındayım.

D- Özel Yaşama Saygı İlkesi Yönünden Değerlendirme

AİHS'nin 8. maddesinin ikinci fıkrası, yasal düzenlemeye dayalı olarak, anılan fıkrada belirtilen meşru hedeflerin bir veya birden fazlasına ulaşmak için, demokratik bir toplumda gerekli olan müdahaleleri, sözleşme hükümlerine uygun müdahale olarak kabul etmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, fiili müdahale durumunun kanıtlanmadığı ancak buna olanak veren yasal düzenlemenin bulunduğu durumları dahi (Dudgeon-Birleşik Krallık davası) özel yaşama müdahale olarak nitelendirmiştir.⁶ "Devletin AİHS'den kaynaklanan yükümlülüğü, yalnızca bu alana yönelik müdahaleleri önlemekle sınırlı değildir. Bundan başka devlet, özel yaşamı alacağı pozitif tedbirlerle güvence altına almak zorundadır."⁷

Özel yaşama yönelik müdahalenin sözleşme hükmüne uygun kabul edilebilmesi, yasayla öngörülmüş olması, sözleşme hükmündeki meşru amaçlara yönelik olması ve müdahale-

nin demokratik bir toplumda gerekli bir müdahale olarak nitelendirilebilmesi koşullarının gerçekleşmesine bağlı bulunmaktadır.

Özel yaşama müdahale öngören yasal düzenlemenin, keyfiliğe olanak vermeyen açıklıkta, müdahalenin hangi durum ve koşullarda gerçekleştirilebileceğinin ilgililer yönünden öngörülebilir nitelikte olması zorunludur. İdareye verilen yetkilerin gizlilik içinde kullanılması olanağının bulunduğu durumlar ise keyfi uygulama riskinin yüksek olduğu durumlar olarak belirmektedir. Bu nedenle, AİHM Malone-Birleşik Krallık davası kararında, "...yetkililere verilen takdir yetkisinin kapsamı ve uygulanma yöntemi, bireye keyfi müdahaleye karşı gerekli korumayı sağlayacak biçimde ve alınan önlemin meşru amacı göz önünde bulundurularak, kanunda yeterince açıklıkla belirtilmelidir." açıklamasına yer vermiştir.

haklarından biridir. Bu niteliği sebebiyledir ki, özel hayatın gizliliğine dokunulmaması, insan haklarına ilişkin beyanname ve sözleşmelerde korunması istenilmiş, ayrıca tüm demokratik ülke mevzuatında açıkça belirlenen istisnalar dışında bu hak devlet organlarına, topluma ve diğer kişilere karşı korunmuştur. İnsanın mutluluğu için büyük önemi olan özel hayata saygı gösterilmesi hakkı onun kişiliği için temel bir hak olup yeteri kadar korunmadığı takdirde kişilerin ve dolayısıyla toplumun kendini huzurlu hissedip güven içinde yaşaması mümkün değildir. Bu nedenlerle söz konusu gizliliği çeşitli biçimde ihlal eylemleri suç sayılarak ceza yaptırımlarına bağlanmıştır." irdelemesini yapan Anayasa Mahkemesi; özel yaşama saygı ilkesininin irdelendiği 20.3.2008 t., 2006/167 E., 2008/86 K. sayılı Kararında ise, "Anayasa'nın 20. maddesinde herkesin özel hayatına ve aile

İnsanın mutluluğu için büyük önemi olan özel hayata saygı gösterilmesi hakkı, onun kişiliği için temel bir hak olup yeteri kadar korunmadığı takdirde, kişilerin ve dolayısıyla toplumun kendini huzurlu hissedip güven içinde yaşaması mümkün değildir.

Müdahalenin yasayla öngörülmüş olmasının yeterli olmayıp, yasanın yukarıda sıralanan nitelikleri taşıması yanında, öngörülen müdahalenin, yine Sözleşme ve Anayasa'da yer alan meşru amaçlardan birine yönelik olduğunun kanıtlanması zorunluluğu bulunduğu gibi; müdahale, demokratik bir toplum yapısı içinde gerekli ve korunmak istenen hak gözetildiğinde orantılı bir müdahale niteliğinde olmalıdır.

Düzenlemenin oluşturulmasında ulusal erke tanınan takdir yetkisinin de sıralanan ölçütler uyarınca denetlenmesi olanağı bulunmaktadır.

31.3.1987 t. ve 1986/24 E., 1987/8 K. sayılı Kararında, "Özel hayatın korunması herşeyden önce bu hayatın gizliliğinin korunması, başkalarının gözleri önüne serilmemesi demektir. Orada cereyan edenlerin yalnız kendisi veya kendisinin bilmesini istediği kişiler tarafından bilinmesini istemek hakkı, kişinin temel

yaşayışına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip olduğu; 25. maddesinde de herkesin düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahip olduğu, her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimsenin düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanmayacağı hüküm altına alınmıştır. 20. madde gerekçesinde, özel hayatın korunmasının her şeyden önce bu hayatın gizliliğinin korunması, resmi makamların özel hayata müdahale edememesi anlamına geldiği belirtilmiştir.

AİHM kararlarında da belirtildiği gibi, özel hayat bütün unsurlarıyla tanımlanamayacak kadar geniş bir kavram olup devletin yetkili temsilcileri tarafından ilgililer hakkında rızası olmaksızın bilgi toplamasının her zaman söz konusu kişinin özel hayatını ilgilendireceği kuşkusuzdur...

Bir ülkede en güçlü veri tekeli idaredir. Bu gücün sınırlandırılması özel yaşamın ve düşün-

ce ve kanaat özgürlüğünün korunması bakımından önemlidir.

Anayasa'nın 20. ve 25. maddelerinde yer alan güvencelere rağmen itiraza konu 8. maddede hükmüyle kişiler, bilgi toplama, saklama, işleme ve değiştirme tekeli olan idareye ve diğer kişilere karşı korumasız bırakılmış, veri toplamanın sınırlarına yasal düzenlemede yer verilmemiştir.

Açıklanan nedenlerle itiraz konusu kuralların Anayasa'nın 20. ve 25. maddelerine aykırı olduğundan iptali gerekir." değerlendirmesine yer vermiştir.

İnceleme konusu düzenlemede yer alan ve "fiilen birlikte yaşama" durumunun belirlenmesi amacıyla özel yaşama müdahale olasılığı doğuran durum, sözleşmenin meşru hedefler arasında belirlediği "ülkenin ekonomik refahının korunması" kavramı çerçevesinde değerlendirilecektir. Zira, yasal koşullarını yitirdiği halde aylık veya gelir almayı sürdürerek haksız kazanç elde eden kişinin, bu eylemiyle Kurum gelirlerinde azalmaya yol açıp, sosyal devlet uygulamaları gereğince sosyal güvenlik alanına yapılan katkıların gerçek hak sahiplerine gitmesini önlediği ileri sürülebilecektir.

Ancak, düzenlemenin öngördüğü amaç ile düzenleme içeriğinin uyumu tartışmalıdır. Ayrıca, aylık veya gelirin kesilmesini gerektirir durumun belirlenmesi konusunda herhangi bir somut düzenlemeye yer verilmemiştir. Bunun sonucu olarak da, uygulama kısa sürede Kurum ihbar hattına yapılan bildirimler üzerine, hak sahiplerinin yaşadığı ortamlarda Kurum elemanlarının araştırma yapması, çevreden yapılan araştırma ve soruşturma sonucunda elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi biçimine bürünmüştür. Bu kapsamdaki uygulama sonucu olarak, basın yayın organlarında "SGK Evleri Bastı"⁸ içerikli haberler yer almaya başlamıştır.

Uygulamanın soyut içeriği, zaman sınırlaması içermeyip, araştırma yöntemi belirtmemesi; bunların da ötesinde, aylık veya gelirin kesilmesi için öngördüğü yaşam tarzını tanımlamamış olması, bu alandaki uygulamanın keyfi bir hal almasına yol açacaktır.

Özellikle çocuğu bulunan haksahipleri yönünden yapılacak araştırmanın, çocukların ki-

şiliği ve psikolojisi üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler; birlikte yaşanan kişiyle daha önce evlilik ilişkisi bulunup bulunmadığı, buna bağlı olarak daha önce kiminle ne tür bir ilişki içinde yaşandığı gibi konuların soruşturulması, soruşturulan kişi ve ailesi yönünden yıpratıcı ve toplum içinde küçük düşmeye yol açacak bir süreç doğuracaktır. Üstelik, tüm bu olumsuzluklar ve ilişkinin toplum önünde sergilenmesi sonrasında, aylık veya gelirin kesilmesini gerektirir durumun ortaya çıkmaması halinde, kişinin özel yaşamı gereksiz yere ihlal edilmiş olacağı gibi, bu tür bir ihlalin hemen sonrasında yeni ihbar ve ihlallerin olması da herhangi bir engellemeyle karşılaşmayacaktır.

Düzenlemenin, özel yaşama saygı yönünden, AİHS'nin 8. maddesi ve Anayasa'nın 20. maddesi hükümlerine uygun bir hüküm olduğunu söyleme olanağı bulunmamaktadır. Sınırsız ve belirsiz nitelikli düzenleme, toplumsal yaşamda pozitif ayrımcılık içeren kurullarla korunması gereken kadınların özel yaşam ve ilişkilerinin toplumun denetimine açılması sonucunu doğuracaktır. Gelir veya aylığın devam edip etmeyeceği yönündeki incelemeden elde edilecek yararın, sıralanan haklarla orantılandırıldığı daha üstün bir toplumsal çıkar içerdiğini iddia etme olanağı da bulunmamaktadır.

Kaldı ki, Yasanın öngördüğü düzenleme ölüm aylığı veya geliri alma hakkını ortadan kaldıran bir içeriğe sahip olmadığı için, özel yaşamın böylesi bir ihlali sonrasında elde edilen bilgilerle aylığın kesilmesine karar verildiği takdirde dahi, birlikte yaşama olgusunun son bulduğunu belirterek yeniden aylık veya gelir bağlanması isteminde bulunmayı engeller bir hüküm de bulunmamaktadır. Yine iptal ve istirdad sonucu elde edilecek ekonomik değer de her zaman gerçek bir ekonomik değer ifade etmeyebilecektir.

Ayrıca, ödenmiş olan aylık ve gelirin geri alınabilmesi, ilişkinin geçmişe dönük olarak araştırılmasını da gerekli kılacak; tespit anındaki durumun başlangıç tarihi belirlenmeden, iade kapsamına girecek Kurum alacağı miktarı belirlenemeyeceğinden, hükmün uygulanabilirliği bu yönüyle de sorunlar yaratacaktır.

E- Öneriler

5510 sayılı Yasa'nın 56/son maddesindeki düzenlemenin, eşitlik ve özel yaşama saygı ilkelerine uygun bir içeriğe sahip olduğundan söz etme olanağı bulunmamaktadır. Bu durum karşısında, Anayasa ve AİHS ile çocuklar ile kadınların korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası düzeydeki birçok kurala aykırı bulunan düzenlemenin iptali isteminin, mahkemeler veya Yargıtay tarafından Anayasa Mahkemesi önüne götürülmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki yasama sürecinde eklenen düzenlemenin, insan hakları ve anayasal düzenlemeler ışığında değerlendirilip değiştirilmesi; kız çocuklarının ölüm aylığından yararlanma konularının, çağdaş devlet yasalarındaki düzenlemeler de gözetilerek, nesnel kriterlere uygun bir düzenlemeye kavuşturulması olanağı bulunmaktadır. Düzenlemenin temel yaklaşımından uzaklaşmadığı takdirde dahi, kullanılan kavramlar, araştırma yöntemi ve madde içeriği konusunda, yasa teklifine uygun, daha belirgin bir hüküm oluşturulması gereği üzerinde durulmalıdır.

Ayrıca, kadınların istihdamını artırıcı önlemlerin etkinleştirilmesi; kendi çalışmaları nedeniyle sosyal güvenlik konularında kayıtlı çalışma olanaklarının artırılıp özendirilmesi de, ölüm aylığı veya geliri alabilmek için yasaya karşı hile yoluna gidilmesi çabalarını önleyecektir.

Sonuç

Temel insan hakları arasında yer alan sosyal güvenlik hakkı konusunda oluşturulan düzenlemeler, hakkın özü ve insan hakları konusundaki ilkeler gözetilerek oluşturulmalıdır. Bu yöndeki düzenlemelerin oluşum sürecinde, özenli bir hukuksal çalışma yapılmalı ve bu konuda yetkin hukukçuların öğretisi ve uygulamadaki birikimlerinden yararlanılmalıdır. Ayrıca, çağdaş devlet anlayışının, toplum bireylerini birbirlerinin özel yaşamını sürekli gözetleyip ihbara özendirilen yaklaşımlardan kaçınmayı zorunlu kıldığı, yasal düzenlemeler ve uygulamayla bu tür sonuçlar oluşturmaktan kaçınıl-

ması gereği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Düzenlemenin içerik ve yapı itibariyle taşıdığı olumsuzluklar giderilmese de, kurum ve yargı organları, yürürlükte olan yasa hükmünü yaşama geçirirken, kişilerin özel yaşamına saygı ilkesini gözetmek zorundadır. Bu alandaki olumsuz uygulamaların insan haklarına ilişkin düzenlemelere uygunluk yönünden, ulusal ve uluslararası yapılanmalar tarafından denetlendiği ve aksine davranışların, Devletin ve ilgili kişilerin sorumluluğu sonucunu doğuracağı gözetilmeli; elde edilmeye çalışılan değerden fazlasının yitirilmesi yanında, temel insan haklarına saygı gereği konusunda yeni sorunlar yaratılmamalıdır.

DİPNOTLAR

- 1 Kemal Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Kitabevi Yayınları, 10. Baskı, Bursa-2007, s. 212-213
- 2 "...Anayasa'nın 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Bu maddede belirtilen sosyal hukuk devleti, temel hak ve özgürlükleri en geniş ölçüde gerçekleştiren ve güvence altına alan, toplumsal gerekleri ve toplum yararını gözetken, kişi ve toplum yararı arasında denge kuran, toplumsal dayanışmayı en üst düzeyde gerçekleştiren, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak eşitliği, sosyal adaleti sağlayan, çalışma hayatının gelişmesi için önlemler alarak çalışanları koruyan, sosyal güvenlik sorunlarını çözmeyi, ülkenin kalkınmasıyla birlikte ulusal gelirin sosyal katmanlar arasında adaletli biçimde dağıtılmasını amaç edinmiş devlettir.

Nakil işlemi sonucunda görev yeri değişen kamu görevlilerinin, maddi açıdan belli bir külfetle karşı karşıya kalmaları ve bu külfetin kamu hizmetinin yürütülmesinden kaynaklanması nedeniyle isteklerine dayalı olarak nakledilmiş olsalar da, söz konusu külfetin idarece karşılanması gerektiğinden, iptali istenilen kural, sosyal hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmamaktadır.

Öte yandan, Anayasa'nın 10. maddesindeki "Kanun önünde eşitlik ilkesi" hukuksal durumları aynı olanlar için söz konusudur. Bu ilke ile eylemli değil, hukuksal eşitlik öngörülmüştür. Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin yasalar karşısında aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak, ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak yasa karşısında eşitliğin çiğnenmesi yasaklanmıştır.

Kendi yazılı talepleri üzerine nakledilen kamu görevlileri ile re'sen nakledilen kamu görevlilerinin, nakil işleminin hukuksal niteliği yönünden ve yer değiştirmeye bağlı olarak ödenen harcırah bakımından, aynı hukuksal konumda oldukları kuşkusuzdur. Aynı hukuksal konumda olanlar arasında farklı kurallar öngörülmesi Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılık oluşturur.

Açıklanan nedenlerle, itiraz konusu kural, Anayasa'nın 2. ve 10. maddelerine aykırıdır. İptali gerekir." Anayasa Mahkemesi, 09.07.2009 t, 2007/31 E, 2009/109 K. sayılı Kararı.

- 3 Şeref Gözübüyük-Feyyaz Gölcüklü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, 4. Bası, Ankara-2003, s. 400
- 4 Şeref Gözübüyük-Feyyaz Gölcüklü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, 4. Bası, Ankara-2003, s. 402
- 5 Durmuş Tezcan-M.Ruhan Erdem-Oğuz Sancakdar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara-2004, s. 243
- 6 AİHM 22/10/1981 t. 7525/76 sayılı DUDGEON-BİRLEŞİK KRALLIK davasına ilişkin kararı: "Başvurucu, Kuzey İrlanda'da yürürlükte olan mevzuat gereğince, eşcinsel faaliyetlerinden dolayı takibata maruz kaldığını ve bu konudaki yasaların varlığı nedeniyle şantaj ve taciz korkusu dahil olmak üzere korku ve psikolojik sıkıntı yaşadığını ve acı çektiğini belirtmiştir. Başvurucu ayrıca, Ocak 1976'da evindeki aramayı takiben eşcinsel faaliyetleri nedeniyle polis tarafından sorguya çekilmesinden ve arama sırasında elkoyulan kişisel kağıtlarının bir yıldan fazla süre geçmesine rağmen geri verilmemesinden şikayetçi olmuştur.[37]

Komisyon, başvurusunun söz konusu yasanın mevcudiyetinden dolayı korku ve sıkıntı yaşamasının doğruluğu konusunda şüphe duymaya gerek olmadığı görüşündedir.[40]

Mahkeme, Komisyon'un görüşlerinden ayrılmak için bir neden olmadığı görüşündedir. Söz geçen yasanın yürürlükte tutulması, başvurusunun özel yaşamına (ki bu onun cinsel yaşamını da içerir) saygı hakkına, Sözleşme'nin 8. maddesi anlamında sürekli bir müdahale oluşturmaktadır. Yasanın yürürlükte kalması, başvurusunun kişisel koşulları bakımından sürekli olarak ve doğrudan başvurusunun özel yaşamını etkilemektedir (bk. Marckx kararı, parag. 27). Başvurucu, yasaya saygı gösterip, yasaklanan seksüel hareketleri nızası olan erkek partneriyle kendi özel alanında dahi yapmaktan kaçınması halinde de, bu hareketleri yapıp cezai takibata maruz kalması halinde de, yasanın varlığından etkilenmektedir.[41]...

Sözleşmenin 8. maddesinde düzenlenen bir hakkın kullanımına yapılan müdahale, "hukuka uygun", "amacı ya da amaçları ikinci fıkra bakımından meşru" ve "demokratik bir toplumda gerekli" olmadığı sürece, 8(2). fıkrası bakımından haklı sayılamaz (bk. diğer kararlarla birlikte, Young, James ve Webster kararı, parag. 59).[43]

Müdahalenin hukuken öngörülebilir olması: Bu üç şarttan biricisinin yerine getirildiği konusunda bir tartışma yoktur. Komisyon'un da belirttiği gibi, müdahale [iç] hukuka uygun olup, 1861 ve 1885 tarihli Yasalar'ın ve Common Law'un bir sonucudur.[44]

Müdahalenin meşru amaca sahip olması: İkinci şarta ilişkin olarak, Hükümet tarafından müdahalenin dayandırıldığı iki amaç değerlendirilmiştir. Müdahale, "ahlakın korunması" mı amaçlamaktadır, yoksa "başkalarının haklarını ve özgürlüklerini korumayı" mı amaçlamaktadır.[45]

Mahkeme, yasanın amaçlarından birinin, gençlik gibi toplumun zarar görebilecek bir bölümünün eşcinsel uygulamaların sonuçlarından korunması olduğunu kabul etmektedir.

Bununla beraber bu bağlamda, "başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması" ile "ahlakın korunması arasında kesin bir ayırım yapmak yapaydır. "Ahlakın korunması" bütün olarak toplumun ahlaki değerlerine ve standartlarına bir güvence getirmekte, fakat aynı zamanda, okul çağındaki çocuklar gibi toplumun korunması gereken belirli bir bölümünün menfaatlerini de koruyabilmektedir (bk. Handyside kararı, parag. 52). Bu nedenle "başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması", yetişkin olmayan, akıl hastalığı veya bağımlılık gibi nedenlerle özel korumaya ihtiyacı olan bazı bireylerin menfaatlerinin güvence altına alınması anlamında, bir yönüyle "ahlakın da korunmasıdır" (bk. Sunday Times kararı (No. 1), parag. 56). Mahkeme bu nedenle, iki amacı bu temelde ele alacaktır.[47]

Müdahalenin demokratik toplumda gerekliliği: Komisyon raporunda doğru bir şekilde gözlemlendiği gibi, 8. madde açısından bu olaydaki en önemli konu, yasanın yürürlükte tutulmasının, belirtilen bu amaçlara ilişkin olarak ne ölçüde "demokratik bir toplumda gerekli" olduğudur.[48]

Diğer cinsel davranışlar gibi erkek eşcinsel davranışının da belli ölçüde ceza hukuku tarafından düzenlenmesinin "demokratik toplumda gerekli" bir tedbir olarak haklı bulunması inkar edilemez. Bu konudaki ceza normlarının fonksiyonu, özellikle gençlikleri, bedensel ve zihinsel güçsüzlükleri, tecrübesizlikleri veya özel bir fiziksel, resmi veya ekonomik bağımlılık durumunda olmaları nedeniyle acz içinde (vulnerable) bulunan kişileri, başkaları tarafından sömürülmeye ve istismar edilmeye karşı korumaktır. Avrupa Konseyi'ne üye bütün Devletlerin mevzuatlarında buna benzer yasalar vardır. Ancak Kuzey İrlanda'daki yasanın bu Devletlerin mevzuatlarından farkı, koşullar ne olursa olsun, genel olarak erkekler arasındaki cinsel sapmaları (buggery) yasaklamasıdır. Bir kısım mevzuatın, toplumun belirli bir bölümünü olduğu kadar, bütün bir toplumun ahlaki değerlerini korumak için "gerekli" olduğu kabul edilebilir; bu davadaki sorun, Kuzey İrlanda'daki ilgili hükümlerin "demokratik bir toplumda" belirtilen bu amaçları gerçekleştirmek için "gerekli" olarak görülebilecek sınırlar içinde kalıp kalmadığıdır.[49]

İlk olarak "gerekli" kavramı, "işe yarar", "makul" veya "arzu edilir" kavramlarının sahip olduğu bir esnekliğe sahip değildir, gereklilik kavramı, söz konusu müdahaleye neden olan "toplumsal ihtiyacın baskısı"nı ifade etmektedir. Her olayda "toplumsal ihtiyacın baskısı"nın ne olduğunu birinci aşamada takdir edecek olan makamlar, ulusal makamlardır; onlara bir takdir alanı bırakılmıştır. Bununla beraber, onların kararının yeniden gözden geçirilmesi Mahkeme'nin yetkisindedir (bk. Handyside kararı, parag. 48, 49).[52]

Mahkeme'nin Sunday Times kararında belirttiği gibi (bk. Sunday Times kararı, parag. 59), ulusal makamlara bırakılan takdir yetkisinin alanı, bir hakkın sınırlanmasını haklı duruma getiren amaçlara göre değişmektedir. Yine Handyside kararında belirtildiği gibi (bk. Handyside kararı, parag. 48) takdir alanı, ahlaki değerlerin korunması durumunda daha geniştir; ahlakın gereklerine ilişkin görüşler, içinde bulunulan zamana ve yere göre değişkenlik göstermektedir; ayrıca Devlet makamları ülkelerindeki yaşamsal güçlerle (vital forces) daha doğrudan ve sürekli ilişkide buldukları için, bu gereklerin içeriği konusunda bir görüş belirtirken uluslararası yargıçlara göre daha iyi bir konumdadırlar.[52]

Bununla beraber, sadece sınırlama amacının niteliği değil, aynı zamanda kapsadığı eylemlerin doğası da takdir yetkisinin kapsamını etkilemektedir. Söz konusu olay, özel yaşamın en mahrem yönüyle ilgilidir. Bunun sonucu olarak kamu otoriteleri tarafından yapılan müdahalelerin 8(2). fıkrası anlamında haklı olabilmesi için, özel olarak ciddi nedenlerin mevcut olması zorunludur.[52]

Son olarak gereklilik kavramı, “demokratik toplum” kavramıyla da bağlantılıdır. Mahkeme'nin içtihatlarına göre (bk. Handyside kararı, parag. 49; Young, James ve Webster kararı, parag. 63), Sözleşme'de yer alan bir hakkın kısıtlanmasının, hoşgörü ve açık fikirlilik gibi iki temel özelliğe dayanan “demokratik bir toplumda gerekli” bir tedbir olarak görülebilmesi için, bu kısıtlamanın meşru amaçla orantılı olması gerekmektedir.[53]

Mahkeme'nin görevi, belirtilen ilkeler çerçevesinde, müdahaleyi haklılaştırmak için gösterilen gerekçelerin Sözleşme'nin 8(2). fıkrasıyla “ilgili” ve bu çerçevede “yeterli” olup olmadıklarını saptamaktır (bk. Handyside kararı, parag. 50). Mahkeme, yetişkin erkekler arasındaki eşcinsel ilişkilerin ahlakiliğine dair bir değer yargısı getirmemektedir.[54]

Hükümet, Kuzey İrlanda ve Büyük Britanya toplumlarının ahlaki konulardaki farklılıkları üzerinde durmuştur. Hükümete göre, Kuzey İrlanda toplumu, daha tutucudur ve dini faktörlere daha fazla önem vermektedir; bu yaklaşım farkı heteroseksüel ilişkilerle ilgili olarak da görülebilmektedir; bu konuda Kuzey İrlanda'da daha fazla kısıtlayıcı yasalar vardır.[56]

Mahkemeye göre, benzer tedbirlerin Birleşik Krallığın diğer taraflarında veya Avrupa Konseyi'nin diğer ülkelerinde gerekli görülmemiş olması, Kuzey İrlanda'da gerekli olmadığı anlamına gelmez (bk. Sunday Times kararı (No. 1) parag. 61; ayrıca bk. Handyside kararı, parag. 54 ve 57). Aynı ülkede farklı kültürel toplulukların bulunması halinde yöneticiler, hem ahlaksal hem de toplumsal açıdan farklı ihtiyaçlarla karşılaşabilirler.[56]

Hükümet, cinsel konulara ilişkin Kuzey İrlanda'daki ahlaki iklimin, özellikle yasa değişikliğine ilişkin tasarı sırasındaki karşı çıkışla belgelendiğini ve milli makamların takdir yetkisini kullanırken bu durumu meşru bir biçimde dikkate alabileceğini belirtmiştir. Mahkeme de, bu konudaki bir yasal değişikliğin, toplumun ahlaki dokusuna zarar vereceğine inanan güçlü bir karşı grubun Kuzey İrlanda'da bulunduğunu kabul etmektedir.[57]

Hiç kuşku yok ki, yasa değişikliğinin hazırlanması sırasında çeşitli görüşlerle karşılaşan Birleşik Krallık Hükümeti iyi niyetle davranmış ve dengeli bir sonuca ulaşabilmek için özen göstermiştir. Ancak bu durum kendiliğinden, başvurunun özel yaşamına müdahalenin gerekliliği konusunda belirleyici olamaz (bk. Sunday Times kararı, parag. 59). Ulusal makamlara bırakılan takdir yetkisine rağmen, gösterilen gerekçelerin ilgili ve yeterli olup olmadığı konusunda nihai değerlendirmeyi yapmak, Mahkeme'nin görevidir...[58]

Bu yasanın kabul edildiği dönem ile bugünkü durum karşılaştırıldığında, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin büyük çoğunluğunda eşcinsel hareketlere ilişkin daha fazla anlayış ve hoşgörü gösterildiği gözlenmektedir, homoseksüel davranışlar artık ceza hukuku tedbirlerinin konusu olarak görülmemek-

tedir. Mahkeme bu konuda, Üye Devletlerin iç hukuklarında olan önemli değişiklikleri görmezden gelemez. Kuzey İrlanda'daki yetkililer son yıllarda, 21 yaşını bitirmiş olup geçerli bir rıza gösteren erkeklerin kendi özel alanlarındaki eşcinsel davranışlarına ilişkin olarak yasayı uygulamamışlardır. Kuzey İrlanda'da ahlaki standartların zarar gördüğüne veya yasanın daha sıkı bir biçimde uygulanmasına yönelik toplumsal bir talebin olduğuna ilişkin bir delil gösterilmemiştir.[60]

Bu şartlar altında, bu tür hareketlerin cezalandırılmasına ilişkin “toplumsal ihtiyacın baskısı”nın bulunduğu kabul edilemez; toplumun korunması gereken kesiminin zarar görme riski veya toplum üzerindeki etkileri bu yaptırımların sürdürülmesini haklı göstermek için yeterli değildir. Orantılılık konusunda Mahkeme, mevcut yasayı değiştirmek için gösterilen gerekçelerin, söz konusu yasa hükümlerinin başvuru gibi eşcinsel eğilimli bir kişinin yaşamı üzerinde yarattığı zararlı etkilerden daha ağır basmadığını düşünmektedir. Her ne kadar, başkalarının özel alanlarındaki eşcinsel hareketler, toplumun eşcinselliği ahlaka aykırı gören üyelerine çarpıcı gelse de, rahatsız da olsalar veya karşı da çıksalar, bu durum, rızası olan yetişkinler bakımından ceza yaptırımlarının uygulanmasına bir gerekçe olamaz.[60]

Buna göre, Hükümet tarafından gösterilen gerekçeler konuyla ilgili olmakla birlikte, tartışma konusu yasanın yürürlükte tutulması için yeterli değildir. Kuzey İrlanda'daki erkek eşcinselliğine yönelik tavır ve yasada yapılacak yumuşamanın var olan ahlaki standartları bozacağı düşüncesi, başvurunun özel yaşamına bu ölçüde müdahale edilmesine gerekçe olamaz. Bir davranışı suç olmaktan çıkarma (decriminalization), bu davranışı onaylama anlamına gelmez; toplumun bazı kesimlerinin bu değişiklikten yanlış sonuçlar çıkaracakları kaygısı, bu yasanın haklı görülemeyecek bütün özelliklerine rağmen yürürlükte tutulması için iyi bir sebep teşkil etmez.[61]

Özet olarak, Kuzey İrlanda mevzuatı gereğince Dudgeon'a uygulanan kısıtlama, genişliği ve mutlaklığı nedeniyle, ulaşılmak istenen amaçla orantısızdır.[61]

Mahkeme, gençlik gibi nedenlerle zarar görebilecek kişilerin istismarını önlemeye yönelik sınırlamaları gerçekleştirmek için, belli ölçüde homoseksüel davranışlar üzerinde kontrol kurulmasını demokratik bir toplumda meşru bir zorunluluk olarak görmektedir. Bununla beraber, toplumlarının ahlakını korumaya yönelik bu tür önlemleri ve özellikle ceza hukuku tarafından korunması gereken genç kesimin yaşını belirlemek, öncelikle milli makamların karar verme yetkisi içindedir.[62]

Bu nedenlerle, başvurunun özel yaşamına yapılan müdahale nedeniyle Sözleşme'nin 8. maddesine aykırılık bulunmaktadır.[63]” Osman Doğru, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, Cilt 1, Beta Basım Yayım Dağ. A.Ş., İstanbul-2002, s. 422-425

- 7 Durmuş Tezcan-M.Ruhan Erdem-Oğuz Sancakdar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması, T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara-2004, s. 223
- 8 03.09.2010 tarihli Şok Gazetesi manşeti.